

Geir Winje: RELIGION OG ETIKK

2000 (2004)

Mål 3: Bibelen og den kristne tradisjon

Kunnskaper om Bibelen og dens betydning som kilde for kristendommen og som grunnlag for vår kultur

Hovedmomenter:

3a) Kjennskap til hovedtrekkene i den bibelske fortelling fra urtid til endetid

"Den bibelske fortelling" er en kristen konstruksjon. Bibelen består nemlig av en mengde hebraiske tekster i ulike sjangrer (Tanak, Det gamle testamente, GT) og greskspråklige evangelier, brev og andre tekster som ikke er jødiske, selv om de omhandler en jøde, nemlig Jesus (Det nye testamente, NT). Denne konstruerte fortellingen har preget den kristne kultur i 2000 år, og har blitt en mønsterfortelling som danner grunnlaget for en mengde andre fortellinger, så vel som for vestlige menneskers selvforståelse. Den kristne kirken har fokusert på noen sentrale hendelser i GT, og disse tolkes i lys av det evangeliene forteller om Jesus. I det følgende risses hovedtrekkene i denne fortellingen opp, mens vi først under mål 3c skal se nærmere på i hvilken grad dette er "sant". For enkelhets skyld deler vi fortellingen i åtte faser.

Den første fasen tok til før Gud skapte mennesket. Da skapte han verden - for seg selv, men også for mennesket, som han skapte i sitt bilde (Adam og Eva). Den andre fasen forteller om hvordan Gud og de første menneskene hadde samfunn med hverandre, og hvordan alt var godt inntil fase tre, som begynte da menneskene syndet, det vil si at de brøt Guds bud om ikke å spise fra kunnskapens tre. Syndefallsfortellingen (1. Mos 3) tolkes noe forskjellig i ulike kirkesamfunn, men den avsluttes uansett med at menneskene måtte forlate paradiset, der de hadde levd i direkte kontakt med Gud. Fase 3 varte fra Adam og Eva forlot paradiset til Gud inngikk en pakt med Abraham. I løpet av denne fasen - som ofte kalles urhistorien (1. Mos 4-11) - skjer det mye - her hører blant annet enkeltfortellingene om Kain og Abel, Noas ark og Babels tårn hjemme. (Gud inngikk for øvrig en pakt med Noa også, se 1. Mos 9). Fase 4 er tiden fra Abraham til Moses - altså tiden da jødene var Guds utvalgte folk og bodde i Kana'an (Israel) - inntil de endte opp som slaver i Egypt. Denne fasen omfatter de såkalte fedrefortellingene - om Abraham, Isak, Jakob og Josef (1. Mos 12-50).

Fase 5 begynte da Gud inngikk en *ny* pakt med Israel - representert ved Moses (2. Mosebok og resten av GT). Han ledet Israelfolket tilbake til sitt land, og mottok underveis Moseloven (de ti bud, etc) på Sinaifjellet. Israel inntok Kana'an under Josvas ledelse (Josvas bok), og etablerte seg i et slags demokrati med valgte ledere ("dommere", Dommernes bok), før de innførte kongedømme (Saul, David og Salomo – se Samuel- og Kongebøkene, samt Krønikerbøkene). Etter kong Salomos regjeringstid ble Israel delt i to, og senere ble mange

israelitter bortført til Babylon. Etter tilbakevendingen ble tempelet i Jerusalem bygget opp igjen (Esras og Nehemjas bok).

Fase 4 og 5 forstås i lys av pakten mellom Gud og Israel. Da Israel mistet sitt tempel, var det fordi de hadde vært ulydige mot Gud, og når de vant i krig var det fordi Gud var med dem. Hele tiden sendte Gud profeter (f eks Samuel, som er sentral i fortellingene om Saul og David) for å tydeliggjøre sin vilje og advare folket mot å bryte hans bud. GT omhandler altså de første fem fasene i denne fremstillingen av "den bibelske fortelling", og kalles Det gamle testamente fordi det omhandler "den gamle pakt" - mellom Gud og Israelfolket.

Fase 6 er Jesu liv, død og oppstandelse, som innleder den nye pakten (NT), som Gud - ifølge en kristen forståelse av bibelfortellingene - inngikk med *hele* menneskeheten. Dette fortelles i evangeliene, men det er Paulus som blant annet i brevet til romerne tolket disse hendelsene som en avslutning av den gamle paktens tid (fase 4 og 5) og opprettelsen av en ny pakt (fase 6 og 7). Paulus satte også opp den kristne forståelsen av hvem som var Messias, hva som er Guds vilje, etc, i kontrast til den jødiske forståelsen av disse forholdene. Da Jesus døde og oppsto, ble en ny fase innledet - nærmere bestemt da han ga disiplene Den hellige ånd på pinsedagen (Apostlenes gjerninger kap 2). Da ble den kristne kirken grunnlagt, og denne forstås i kristendommen som "det nye Israel". Helt siden urkristendommens tid har en trodd at den siste fasen - endetiden - er nær, og mange kristne tror nok dette også i dag. Kristendommen har i likhet med jødedommen og islam et lineært historiesyn, og Gud, som skapte verden, vil også avslutte den. Det er mange spekulasjoner om når og hvordan dette vil skje, og ulike kirkesamfunn og religiøse bevegelser tolker Johannes' åpenbaring – det siste skriftet i Bibelen, som omhandler de siste tider - mer eller mindre detaljert og symbolsk.

"Den bibelske fortellingen" handler i et nøtteskall om hvordan Gud skaper mennesket med fri vilje, hvordan mennesket velger avstand og ulydighet til Gud (synd) og hvordan Gud på stadig nye måter reduserer denne avstanden. Jesus forstås som Gud selv som ved sitt liv og sin død fjernet kløften mellom Gud og menneske (selv om denne kløften ble skapt av mennesket), og som ved sin oppstandelse foregrep hvordan alle mennesker som lar seg frelse av Gud skal oppstå for å leve evig sammen med ham.

3b) Kjennskap til viktige skriftgrupper i Bibelen, som Mosebøkene, profetbøkene og Salmenes bok i Det Gamle Testamentet, evangeliene og brevlitteraturen i Det Nye Testamentet, og kunnskaper om disse skriftenes historiske bakgrunn og deres litterære egenart

En vanlig måte å dele inn Bibelens skrifter på, er som følger:

GT:

Mosebøkene: De fem Mosebøkene tilsvarer jødedommens Tora ("Loven"). De inneholder mye lovstoff, men også fortellinger og poesi.

- 1. Mosebok (latin: Genesis - "begynnelsen") handler om urhistorien (kap 1-11, jf mål 3a) og Israels tidligste historie (fedrehistorien).

- 2. Mosebok (latin: Exodus - "utgangen") handler om at Moses ledet Israel ut av Egypt og fikk de ti bud, og vandringen gjennom ørkenen.
- I 3. Mosebok (latin: Leviticus - "prestene") fortsetter lovgivningen. Boken har fått sitt latinske navn fordi mange av lovene handler om offer og tempeltjeneste.
- 4. Mosebok (latin: Numeri - "tallene") åpner med en folketelling (derav det latinske navnet), og fortsetter med flere lover og hendelser fra vandringen i ørkenen inntil Israelsfolket står ved grensen til "det lovede land".
- 5. Mosebok (latin: Deutronomium - "den andre loven") er en gjentakelse av mange av de lovene som gis i 2.-4. Mosebok, og slutter med at Moses dør.

Ifølge en anerkjent teori består Mosebøkene - enkelt sagt - av fire tekster eller kilder som er redigert sammen i flere omganger inntil de ble som de er i dag på 400-tallet f Kr. Den eldste teksten stammer kanskje fra 900-tallet, og begynner i 1. Mosebok kapittel 2, midt i vers 4. I de delene av Mosebøkene som tilhører denne grunnteksten brukes begrepet Jahve om Gud ("Herren" i norsk oversettelse). Denne kilden kalles derfor Jahvisten (J). Den nesteldste kilden kalles Elohisten (E), for her brukes begrepet Elohim ("Gud" i den norske oversettelsen). E stammer sannsynligvis fra 8-700-tallet, og vi finner et eksempel på E i 1. Mosebok kapittel 15. En noe yngre kilde kalles Deutronomisten (D, muligens fra 600-tallet). Denne teksten er stort sett identisk med 5. Mosebok. Til sist kommer Presteskiftet (P, 5-400-tallet), som vi finner et eksempel på i skapelsesberetningen (1. Mos 1).

Disse tekstene består selvsagt av enda eldre stoff som er redigert sammen i enda flere omganger, men ved hjelp av språkforskning er det altså mulig å skille ut disse fire tekstlagene. J og E er redigert inn i P, og hele 1.-4. Mosebok kalles derfor det prestelige historieverket. Det deutronomistiske historieverket omfatter bøkene fra 5. Mosebok til 2. Kongebok.

De historiske bøkene handler om jødernes liv i Israel ("det lovede landet") i tiden etter Moses. Gjennom det deutronomistiske historieverket (5. Mosebok, Josva, Dommerne, Samuelsbøkene og Kongebøkene) følger vi folket med sine konger, kriger med nabofolk og indre splittelser (landet ble delt i to i 926) frem til eksilet på 500-tallet f Kr. Under dette eksilet ble mange jøder bortført til Babylon, og det var da - i kampen for å beholde sin identitet - at jødedommen ble til en religion slik vi kjenner den. Da ble også store deler av GT skrevet ned. I det kronistiske historieverket (Krønikerbøkene, Esra og Nehemja) fortelles den samme historien, som i denne versjonen føres helt frem til cirka 400 f Kr, det vil si til etter eksilet, da tempelet i Jerusalem ble bygget opp igjen.

De to historieverkene er svært ulike, selv om mange av hendelsene som omhandles er de samme. Dette henger sammen med at fortellingene fra Israels historie fantes i muntlig form før de ble skrevet ned i ulike jødiske miljøer. Mange fagbøker påpeker at det kronistiske historieverket ikke bare er yngre, men at det også idealiserer den jødiske historien i større grad enn det deutronomistiske.

Profetbøkene omfatter tre store (Jesaja, Jeremia og Esekial) og 12 små (bl a Amos, Joel og Jona) skrifter, som stort sett består av utsagn fra de jødiske profetene som virket i Israel cirka 700-500. En profet var en mann som talte på vegne av Gud ("Så sier Herren: ...") - til en konge eller til folket. Mange av profetene var opptatt av andre forhold enn de andre miljøene som dominerte i Israel, nemlig kongene/hoffet og prestene/tempelet, og store deler av

profetlitteraturen handler mer om etikk enn om lover og riter. De fleste profetene tilhørte organiserte miljøer, men de fleste som har gitt navn til profetbøkene i GT, synes å ha stått alene.

Profetbøkene er svært sammensatte, for også disse er ofte redigert sammen fra forskjellige kilder. Profetene var innbyrdes ulike, men profetlitteraturen likevel visse fellestrekk: Den består av fortellingsstoff, særlig fortellinger om hvordan Gud kalte profetene til sin virksomhet (se f eks Esekiel kap 2), men først og fremst av profetord. Disse kan for enkelhets skyld deles i tre grupper:

- 1) Domsprofetier: Gud advarer og truer Israel gjennom profetene. Hvis de ikke følger hans bud, vil han sende fiender, uår eller andre plager som kan føre til utslettelse.
- 2) Frelsesprofetier: Gud lover seier i krig, fruktbarhet i landet, etc, dersom Israel følger hans bud.
- 3) Formaninger: Gud minner Israel om paktens og formaner dem til å følge hans bud.

De poetiske bøkene omfatter salmer og dikt, blant annet Salmenes bok og Høysangen, et erotisk dikt som gjerne tolkes religiøst. Ofte regnes også visdomslitteraturen (ordspråksamlinger) til denne gruppen. Salmenes bok er en samling sanger som ble brukt i tempelet i Jerusalem, og som også brukes i den kristne kirken, ikke minst i tidebønnene i klostrene. En regner med at samlingen var ferdig redigert cirka 300 f Kr, men mange av tekstene stammer fra 900-tallet og senere. Salmenes bok omfatter flere salmesamlinger. Selv om David ofte er oppgitt som forfatter, regner forskerne med at forfatterne er ukjente.

Det er vanlig å dele salmene i tre grupper, selv om mange av dem faller utenfor eller kombinerer særtrekk fra disse gruppene:

- 1) Hymner: Gud lovsynges for sin store herlighet, for sine handlinger, for skaperverket, etc.
- 2) Klagesalmer: Sangeren klager sin nød til Gud, og ber om hjelp. Det kan være fiender som inntar landet, uår, undertrykkelse eller andre forhold.
- 3) I takkesalmene skildres også nøden, men her takkes Gud for at han har reddet den enkelte eller folket.

I GT finner vi også tekster som faller utenfor denne inndelingen. Daniel er for eksempel en *apokalyptisk* bok (fra gresk: apokalypse - "åpenbaring"), og er for øvrig den yngste boken i GT (ca 165 f Kr). Rut og Ester er plassert blant de historiske bøkene, men kan snarere karakteriseres som *noveller* med kvinner i hovedrollene.

Den katolske kirkens Bibel omfatter flere bøker enn Den norske kirkens, som bygger på Martin Luthers bibelutgave fra 1500-tallet. De bøkene som bare finnes i "den katolske GT" kalles *apokryfe* (gresk: "skjulte"). Disse er yngre enn resten av GT, men fantes i den jødiske bibelutgaven som først ble oversatt til latin i oldtiden. Blant de apokryfe bøkene finner vi blant annet flere ordspråksamlinger og fortellinger, en lengre versjon av Daniel, og fortellingen om Israels historie under Makkabeeropprøret på 100-tallet f Kr (Makkabeerbøkene).

NT:

Evangeliene (gresk: "godt budskap") er fortellingene om Jesu liv, og de er skrevet på en forkynnende måte. Hvert evangelium har sitt særpreg, og tre av dem er relativt like. Disse tre (Markus, Matteus og Lukas) kalles synoptiske (gresk: "samme syn"). Fortellingen om Jesus følger i disse tre evangeliene et felles mønster:

- 1) Fortellinger om Jesu fødsel finnes bare hos Matteus og Lukas. Lukas forteller mer enn Matteus, også om Jesu barndom.
- 2) Alle tre forteller at Jesus ble døpt, fristet i ørkenen og at han kalte de første disiplene.
- 3) Jesu offentlige virksomhet varte i ett år, og innebar at han reiste omkring og forkynte, samtalte med folk, helbredet syke, gjorde undre, hadde omgang med utstøtte, og var i konflikt med jødiske partier (fariseere og saddukeere) og skriftlærde. Hos Lukas er denne delen strukturert som en reise mot Jerusalem, mens den hos Matteus er strukturert rundt fem store taler (bl a Bergpreken, Matt 5-7) Hos Markus finner vi ikke så mange taler.
- 4) Jesu lidelse, død og oppstandelse fant sted i forbindelse med den jødiske påskefeiringen i Jerusalem.

I en anerkjent teori om sammenhengen mellom de synoptiske evangeliene antas det at en tekst med Jesus-utsagn (Q - fra tysk Quelle: "kilde") er gått tapt, men at Matteus og Lukas hentet stoff fra denne kilden. Det forklarer hvorfor disse to evangeliene har så mye felles talestoff, mens Markus ikke har det. Både Matteus og Lukas siterer også Markus, som derfor antas å være eldst (ca 70). De øvrige forskjellene mellom Matteus og Lukas (ulik komposisjon, ulike kommentarer til hendelsene og en del særstoff) forklares med at de to hadde tilgang til flere kilder, samt at de skrev for ulike målgrupper.

Matteus skrev sannsynligvis for lesere med bakgrunn i jødedommen, for her finnes mange sitater fra GT, som underbygger synet på Jesus som den lovede Messias og tydeliggjør likheter og forskjeller mellom urkristendommen og samtidens jødedom. Lukas skrev derimot for ikke-jøder, for her fremstilles Jesus på en mer allmenn måte. Her vektlegges for eksempel nestekjærlighetsidealet på en mindre religiøs måte (bare Lukas inneholder f eks fortellingen om den barmhjertige samaritan, kap 10, 25-37). Når vi sammenligner for eksempel saligprisningene hos Lukas med den samme teksten hos Matteus, ser vi at Lukas kan virke mer politisk eller humanistisk, mens Matteus er mer "religiøs" (Matt 5,3: "Salige er de fattige i ånden" (ny oversettelse: "...fattige i seg selv" - Luk 6,20: "Salige er dere fattige"). Også Markus antas å være skrevet for ikke-jødiske mottakere.

Det fjerde evangeliet - Johannes - skiller seg klart fra de synoptiske. Fortellingen om Jesu lidelse, død og oppstandelse har riktignok en del fellestrekk med de andre evangeliene, men i resten av Johannesevangeliet fortelles det om andre hendelser, og Jesus tolkes annerledes. Her fortelles det ikke om Jesu fødsel, men evangeliet åpner slik: "I begynnelsen var Ordet. Ordet var hos Gud." Jesus (Ordet) er altså preeksistent - han har levd fra evighet av før han ble menneske. Her varer Jesu offentlige virksomhet i tre år, han reiser andre steder og holder andre taler enn hos synoptikerne. Hos Johannes finner vi også flere samtaler mellom Jesus og enkeltpersoner, samt en del symbolske "Jeg er"-utsagn - for eksempel: "Jeg er livets brød" (kap 6,35). I mange kommentarer påpekes det også at Johannesevangeliet har et dualistisk

(todelt) virkelighetssyn: Kontrastene mellom lys og mørke, tro og vantro, Gud og Satan, er svært tydelige. Mens fariseerne fremstilles som Jesu fiender i de andre evangeliene, får jødene som helhet den samme rollen hos Johannes.

Evangeliene - særlig Lukas - kan kalles biografier, men er på mange måter en helt egen sjanger, der Jesus både fortelles om og tolkes i lys av den kristne troen på at han er Guds sønn, det vil si Gud. Johannes er sannsynligvis det yngste av dem (oppunder år 100), og de fire forfatterne er ukjente.

Brevlitteraturen i NT omfatter i første rekke en del brev av Paulus. Det er ganske sikkert at en del av disse faktisk er skrevet eller diktet av Paulus, og de er rettet til menigheter i byer ved Middelhavet. Noen av menighetene hadde fått besøk av Paulus før brevet ble skrevet, mens andre menigheter fikk brev i forkant av et besøk. Det eldste Paulusbrevet er sannsynligvis 1. Tessalonikerbrev (ca år 50, til menigheten i Tessalonikia i det nordlige Hellas), og er et forsvarsskrift for Paulus' måte å forstå og forkynne kristendommen på. Dette brevet viser også at de første kristne ventet Jesu gjenkomst hver dag som helst.

Senere skrev Paulus mange brev, og brevene til galaterne (i Lilleasia), korinterne (Hellas) og romerne regnes for de viktigste. Hovedtemaene i disse brevene er hvordan kristendommen kan forstås i forlengelsen av - men også i kontrast til - jødedommen. På Paulus' tid reiste andre kristne misjonærer omkring og forkynte andre, mer jødiske, versjoner av kristendommen. Et eksempel er debatten omkring omskjæring. De første kristne var omskårne jøder, og mange mente at hedninger (ikke-jøder) som ble kristne også måtte omskjæres. Dette ble drøftet på et møte i Jerusalem omkring år 49, der Paulus fikk gjennomslag for sitt syn: De kristne behøvde i hovedsak ikke å følge Moseloven. Dette møtet omtales både i *Apostlenes gjerninger* (kap 15) og i *Galaterbrevet* (kap 2). Paulusbrevene tar også opp mange praktiske spørsmål knyttet til livet i de første kristne menighetene (urkristendommen), blant annet rundt temaer som tungetale (1. Kor 12 og 15) og ekteskap (f eks 1. Kor 7). Paulus' hovedtanke er imidlertid at "den nye pakt" er basert på tro og gjelder alle mennesker, mens "den gamle pakt" var basert på lovoverholdelse og gjaldt jødene (jf mål 3a).

De andre Paulusbrevene i NT kalles gjerne deutropaulinske, fordi de antas å være skrevet i Paulus' navn av forfattere som kanskje var hans elever. I tillegg finner vi de såkalte katolske brevene, som ikke er rettet til spesielle adressater. Disse har fått navn etter forfatterne (Jakob, Peter, Johannes og Judas) eller etter innholdet (Hebreerbrevet). I det sistnevnte presenteres Jesus i lys av GT, mens de andre brevene handler mye om moralske spørsmål og livet i menighetene. De angitte forfatterne er neppe identiske med Jesu disipler av samme navn.

To skrifter i NT faller utenfor kategoriene evangelium og brev. *Apostlenes gjerninger* er riktignok innledet som et brev, men er først og fremst en idealisert fortelling om den første kristne pinsen, de første menighetene og de første misjonsreisene. Frem til kapittel 12 er Peter på mange måter hovedpersonen i denne boken, men siden er det Paulus som står i fokus. *Apostlenes gjerninger* forteller blant mange andre også om Stefan, den første kristne martyren (kap 7). Boken er skrevet av Lukasevangeliets forfatter, og er en frittstående fortsettelse av dette.

Johannes åpenbaring er - i likhet med Daniel i GT (se ovenfor) - et apokalyptisk skrift. Forfatteren skriver først om et syn av Jesus som dommer (kap 1), før han blir diktet syv brev til ulike menigheter i Lilleasia (kap 2-3). Hovedinnholdet er imidlertid en visjon av hvordan de siste tider vil arte seg: Engler ødelegger verden, Satans hær går til krig mot Guds hær, en

kvinne føder et barn og jages av en drage, "den store skjøgen Babylon" ødelegges og Lammet (Jesus) seirer til sist. I voldsomme bilder skildres endetiden inntil Gud oppretter en ny himmel og en ny jord, et fredsrike der Jesus hersker. En teori er at denne boken - i tillegg til å handle om fremtiden - også er et oppgjør med de romerske myndighetene da de første kristenforfølgelsene tok til under keiser Domitian. Den er sannsynligvis skrevet tidlig på 90-tallet, og er det yngste skriftet i NT.

Mange evangelier, brev, apokalyptiske og andre tekster ble ikke tatt med i NT. Før innholdet ble endelig avgjort på slutten av 100-tallet, var mange versjoner - både med og uten GT - i bruk i de kristne urmenighetene. Det gresk ordet kanon ("norm") betegner de skriftene som etter hvert ble ansett som autoritative for kirken. Blant bøkene som ikke fikk plass i NT finner vi blant annet Thomasevangeliet (en samling Jesusord), Jakobs proevangelium (om Maria) og Thomas' barndomsevangelium (om Jesu barndom). Det er også bevart fragmenter av andre evangelier som er sitert i andre tekster, og det finnes flere apostelgjerninger, der Thomas, Peter og andre disipler forkynner og gjør undere. De fleste av disse apokryfe skriftene er yngre enn dem som fikk plass i NT, og mange av dem er mer preget jødedommen eller gnostisismen (jf mål 4b) enn de skriftene som fikk plass i kanon.

3c) Kjennskap til moderne bibelforskning og ulike måter å forstå Bibelen på

Moderne bibelforskning tok til i takt med moderne historie- og tekstforskning på andre områder, særlig i Nord-Europa fra midt på 1800-tallet. Ved å sammenligne bibeltekster og andre, samtidige tekster med arkeologiske funn og andre kilder, kan en danne seg teorier om hva som egentlig hendte og hvorfor tekstene er blitt som de er blitt. Da Dødehavsrullene (en samling bibelske bøker fra ca 100 f Kr) ble funnet i 1947, satte det fart i forskningen. Hypotesen om at Mosebøkene bygger på fire kilder og teorien om Q (se ovenfor) er gode eksempler på vitenskapelige teorier om de bibelske bøkene.

Bibelforskning og moderne vitenskap har ført til at mange ikke lenger tror på Bibelen i bokstavelig forstand. De som har et historisk-kritisk bibelsyn leser - som navnet indikerer - Bibelen med kritiske øyne som et rent historisk dokument. På første halvdel av 1900-tallet kom blant annet den tyske teologen Rudolf Bultmann med sitt krav om "avmytologisering". Han ville skrelle bort de delene av Jesusfortellingene som var basert på mytologiske forestillinger i forfatternes samtid, og på den måten få frem en kjerne av sannhet - "den historiske Jesus". Et annet eksempel er verdensbildet i Bibelen (jorden er en skive som står på søyler i havet, og himmelen er en kuppel som holder vannet unna jorden - se f eks 1. Mos 1,6 og Salme 24,2), som de færreste tar bokstavelig i dag. Andre eksempler er fortellingene om engler, jomfrufødsel, etc. Mange kristne er kritiske til disse forsøkene på å skrelle bort fortidens mytologiske forestillinger, og mener at forskningen ikke har respekt for Bibelen som "Guds ord". Noen hevder også at når moderne mennesker forsøker å forstå Jesus uten å forholde seg til Bibelens mytologi, så vil de uvilkårlig lese sine egne, moderne verdier inn i ham. De vil ubevisst dikte opp en Jesus som er humanist, marxist eller liberalist i stedet for Guds sønn.

I kontrast til det historisk-kritiske bibelsynet finner vi de inspirerte (av latin: in spiritus - "i ånd"), som hevder at Bibelen er inspirert av Den hellige ånd. Et av disse bibelsynene kalles verbalinspirasjon (av latin: verbum - "ord"). Her tenkes hvert ord i Bibelen å være "diktert" av Gud (jf begreper som fundamentalisme og biblisme). Et annet kalles personalinspirasjon

(latin: persona - "maske" eller "person"). Her tenker en seg at forfatteren var påvirket av Gud da han skrev, men at teksten likevel er farget av hans personlighet og erfaringer. I praksis har de fleste kristne et bibelsyn som kombinerer ulike former for inspirasjonssyn, eventuelt kombinert med et historisk-kritisk syn.

3d) Kjennskap til Bibelens betydning som kilde for religiøst liv i den kristne tradisjon og kunne gi eksempler på Bibelens innflytelse på samfunnsliv, litteratur, bildende kunst, musikk og arkitektur

At Bibelen har betydning som kilde for religiøst liv i den kristne tradisjon sier seg selv. Alt lærestoffet som hører hjemme under mål 4 gir eksempler på det. Kristendommens historie omfatter fremveksten av mange kirkesamfunn, bakstreverske så vel som nyskapende kirkeledere, konflikter så vel som fredelig samarbeid, misjon så vel som dialog, sterke kristne personligheter, bibelsk inspirert kunst og kultur, etc. Det er en klar tendens i Norge til å fokusere på de positive eksemplene på Bibelens innflytelse - se for eksempel på læreplanene for skoleverket. Innenfor Human-Etisk Forbund og andre miljøer som bedriver kristendomskritikk er det motsatt: Her fokuserer man gjerne på de negative eksemplene på Bibelens innflytelse.

Det kan være lurt å ikke se seg blind på bare det negative (drap på muslimer under korstogstiden, religionskriger, heksebrenning, etc) eller bare det positive (sykehus- og skoledrift, fredsarbeid, etc). Det er også viktig å være bevisst på hvilke kriterier en bruker når en vurderer Bibelen og den kristne kultur. I vår tid og vår del av verden er humanistiske kriterier vanlig (jf mål 5b), men på Bibelens tid var det andre kriterier som gjaldt.

Eksempler på Bibelens innflytelse på samfunnsliv: Kirker, sykehus, sosialomsorg, menneskerettigheter og skepsis til avvikere er bare fem av mange tenkelige eksempler. Da kristenretten ble innført i Norge, ble det ikke bare forbudt å arbeide på søndagen, men det ble også forbudt å sette ut barn, og slavene fikk bedre vilkår. I Paulus' berømte utsagn: "Her er det ikke jøde eller greker, slave eller fri, mann og kvinne. Dere er alle én, i Kristus Jesus" (Gal 3,28) ligger én av spirene til menneskerettighetene, selv om Bibelen også inneholder ideologiske elementer som ikke er humanistiske.

Eksempler på Bibelens innflytelse på litteratur: I mange av de litterære tekstene som er produsert innenfor rammene av den kristne kultur, er Bibelen er viktig referanse - både når det gjelder fortellingsstruktur, bildebruk, personer og temaer som synd, forsoning og nestekjærlighet (jf mål 3a og 3b). Fra tidlig kristen tid ble det skapt legender og andre fortellinger der bibelske personer og motiver ble videreutviklet, og i nyere tid er det skapt romaner, dikt og andre tekster, der selv kristendomskritiske forfattere på et eller annet vis har forholdt seg til Bibelen. Å nevne navn skulle ikke være nødvendig, men en rask gjennomgang av norskpensumet gir mange eksempler.

Eksempler på Bibelens innflytelse på bildende kunst: Slik europeisk litteraturhistorie går hånd i hånd med kristendommens historie, gjør bildekunsten det samme. Fra første stund tok de kristne i bruk symboler som kors og fisk (gresk: ichthys - av forbokstavene i Iesus Christos Theou Hyios Soter - "Jesus Kristus, Guds sønn, Gjenløseren"). Etter hvert ble bibelfortellingene illustrert, og innenfor den ortodokse kirken (mål 4f) fikk bildene stor teologisk betydning. Også moderne kunst, som ofte distanserer seg fra den kristne

kulturarven, forholder seg på ulike vis til kristne symboler og motiver som har preget Vesten i 2000 år.

Eksempler på Bibelens innflytelse på musikk: Den eldste kirkemusikken bygget på jødisk synagogesang. Dette var vekselsang, gjerne fra Salmenes bok. Opp igjennom middelalderen utviklet denne musikkformen seg i mange retninger, og den gregorianske sangen ble formalisert etter visse regler under pave Gregor den store (ca 600). Fra renessansen av ble det oppfunnet nye instrumenter og skapt nye musikkformer - både innenfor og siden utenfor de etter hvert mange kirkesamfunnene. Da musikken fikk status som selvstendig kunstform og en begynte å oppføre konserter utenfor kirkene, ble det musikalske formspråket fra tidligere tiders kirkemusikk ført videre. Gjennom oppdagelsesreiser, misjon, handel og imperialism møtte kristendommen andre kulturer med andre musikkformer, og vi har i dag et mangfold av kirkelig og kristen musikk. Det er vanskelig å skille mellom den kristne og den ikke-kristne (sekulære) musikken, fordi de har mange felles røtter. Rocken er for eksempel basert på både blues, gospel og country, som igjen har sine røtter i kirkemusikk så vel som europeisk og afrikansk folkemusikk.

Eksempler på Bibelens innflytelse på arkitektur: De beste eksemplene på kristen arkitektur er selvsagt kirkebygningene. De første kristne menighetene samlet seg i synagoger eller private hjem, men etter hvert ble de første kirkene bygget etter mønster av romerske administrasjonsbygninger (basilikaer). Dette var rektangulære haller med et podium lengst vekk fra inngangen. Kirkene ble orientert mot øst på grunn av håpet om oppstandelsen, som ble symbolisert ved soloppgangen. I østkirken bygget en etter hvert korsformede kirker med kupler (bysantinsk stil). Gjennom middelalderen fikk vi romanske kirker, som kan gjenkjennes på rundbuene som preger vinduer og takkonstruksjoner. Spissbuene ble utviklet i høymiddelalderen (gotisk stil) og muliggjorde høyere bygninger og vinduer, og derfor lysere rom. Mange kirker har opp igjennom tidene vært bygget i korsform.

Etter middelalderen kom nedgangstidene (svartedauden, etc), og den ekspansive kirkebyggingen tok slutt. I Norge ble økonomien svekket i lang tid, blant annet på grunn av felleskongedømmet med Danmark. Når kirkebyggingen tok til igjen på 1800-tallet, ble de fleste kirkene bygget i rød murstein, eventuelt hvitmalt tre, i nygotisk stil - det vil si med spisse buer, høyt tak, etc. Det er slike kirker vi i Norge ser på som typiske kirker. Etter siste verdenskrig er enkelte kirker tegnet av arkitekter som ville prøve ut nye ting (modernisme), og det er også bygget en del såkalte arbeidskirker. Dette er kirker som tenkes brukt til mer enn bare gudstjenester, for eksempel speider- og foreningsvirksomhet, musikkøvelse og kontor for prest og andre ansatte. Kirkearkitekturen gjenspeiler kristendommens status og funksjon i ulike perioder og samfunnsformer.